

LARS NIKLASSON:

Från Hegel och Boström till Hayek och Zetterberg

Jan Hylén och Stig-Björn Ljunggren har båda behandlat idéutvecklingen inom högerpartiet/moderata samlingspartiet i sina doktorsavhandlingar.

Hylén drar slutsatsen att partiet utvecklats från att ha varit konservativt vid seklets början till att 1985 vara ett liberalt parti.

Ljunggren hävdar att partiet hela tiden dominerats av och utvecklat en liberalkonservativ hybrid.

Fil dr Lars Niklasson är sakkunnig (m) i Utbildningsdepartementet.

Det finns ett skämt om ekonomer, som går ut på att om man frågar om råd i konkreta spörsmål, så får man minst lika många svar som det antal personer man frågar. Något av det samma tycks gälla de två statsvetare som senast gett sig i kast med att analysera Moderata samlingspartiets ideologiska utveckling under 1900-talet. De försöker besvara samma fråga men lämnar olika svar, och frågan det handlar om är ingen mindre än om blandningen av konservatism och liberalism varit konstant i partiets förkunnelse.

Jan Hylén från Stockholm kom under 1991 med sin avhandling *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904–1985* (Norstedts Juridikförlag). Hans slutsats är att Moderaterna/Högerpartiet utvecklats från att ha varit konservativt vid seklets början till att 1985 vara ett liberalt parti. Motsatsen hävdar Stig-Björn Ljunggren från Uppsala i sin avhandling *Folkhemskapitalismen. Högerens programutveckling under efterkrigstiden* (Tiden), framlagd i december 1992. Ljunggren bestrider inte att balansen mellan olika riktningar varierat, men hävdar att partiet hela tiden dominerats av och utvecklat en liberalkonservativ hybrid.

En förklaring till att Hylén och Ljunggren ger olika svar är att de väljer olika metoder att besvara frågan. Lite grovt kan det sägas att Hyléns undersökning är en typisk modern samhällsvetenskaplig produkt, med strikta definitioner och en inledande diskussion av förutsättningarna för den studie han ger sig i kast med. Därefter väljer han ut tre epoker – Lindman, Hjalmarson och Bohman – och försöker precisera ståndpunkterna i tre sakfrågor

– jordbruk, religion och sociala frågor; samma frågor för de tre epokerna. Det diskuteras vad andra sagt om ståndpunkterna och dessutom får man en fyllig beskrivning av den historiska situation där respektive ståndpunkt formulerades.

Ljunggrens avhandling är i stället skriven i den skytteanska traditionen: pang på sakfrågorna och med omfattande referat av programtexter. De studerade dokumenten talar närmast för sig själva över 400 sidor och de teoretiska begreppen hålls till ett minimum. Analysen smygs in där den är relevant, utan att skriva läsaren på näsan hur den utförs. De som är intresserade av begreppsapparaten ser den ändå, medan andra inte störs av vetenskapsmannens "byggnadsställningar", som det kallas på Skytteanum i Uppsala.

Frånsett bryderiet med de olika slutsatserna kan man för all del hävda att de två avhandlingarna kompletterar varandra och att båda förtjänar en plats i den sentida partimedlemmens bibliotek. Genom Hylén får man veta något om sakfrågorna vid olika tider, och genom Ljunggren lär man sig traska igenom både konservatismens och liberalismens tankevärld, samt att genomskåda det värsta snömoset och tankefelen. Den ideologiska debatten syftar ju som bekant inte alltid till klarhet, utan till att hålla samman en rörelse och gjuta mod i de egna styrkorna.

Lindman

Epoken Lindman (ca 1915–25) beskrivs av Hylén som en konservativ period. Visserligen är partiet i stor utsträckning anhängare av marknadsekonomi, men den försvaras som ett medel att nå goda resultat för nationen. När man talar om har-

moni, är det inte Adam Smiths "osynliga hand" som avses, utan snarare en balans mellan samhällsklasser och yrkesgrupper. Förstakammarhögern under Ernst Tryggers ledning anses ha varit något mer liberal än andrakammarhögern under Arvid Lindmans ledning, men skillnaderna avser nyanser i det stora hela.

I jordbrukspolitiken förespråkades enskilt ägande som ett medel att göra bönderna ansvarstagande och självständiga. Den enskilda äganderätten ansågs vara en del av det svenska folklynnnet och folkkaraktären, vilket var ett konservativt försvar för en ståndpunkt som också är liberal. Rent konservativ var däremot den protektionism som samtidigt förespråkades.

På jordbruksområdet är försvar för tullar ingen ovanlig ståndpunkt. Mer uppseendeväckande är det att tullar även sågs som den enda lämpliga åtgärden att minska arbetslösheten. Argumentet var liberalt; tullarna stör marknaden minst. Lika liberal var ståndpunkten i debatten om 8-timmars arbetsdag, där man drev linjen att frågan inte borde avgöras på politisk väg: kritiken gällde 8-timmarslagen, inte 8-timmarsdagen som sådan.

I religionsfrågor var partiet utpräglat konservativt. Utgångspunkten var inte den enskildes perspektiv, utan det handlade om att skydda nationen från undergång. Religionsfrihetens gränser var snäva; Arvid Lindman motionerade själv om att amerikanska mormoner på värvningsresa i Sverige skulle utvisas. Statens ansvar för individernas moral var också tydligt:

"Statens egna kraf, icke hänsynen till de enskildas lyckolängtan, blir här [i konservatismen] det centrala; de medborger-

liga rättigheterna blir till i första hand icke för min och din skull utan för *statens* skull, för att du och jag skola genom dem göra oss nyttiga i staten."

I Ljunggrens avhandling skildras de första tre decennierna efter Allmänna Valmansförbundets bildande 1904 knapphändigt. Programmen 1904, 1919, 1924 och 1934 ges korta referat. Den bild som tecknas är av ett mer liberalt parti, bland annat i ett citat där 1924-års programkommitté i ett utkast varnar för att socialdemokraterna vill förstatliga hela samhället. Varningen är med andra ord den samma som i de senaste årens debatt om "det civila samhället".

Skillnaden mellan beskrivningarna som ges av Hylén och Ljunggren är förbryllande, men skulle kunna ha sin grund i det faktum att de letar på olika ställen när de söker efter "partiets" ståndpunkt. Förklaringen kan vara att önskemålen i partiprogrammen skildrar en vision som inte helt överensstämmer med de åsikter som kommer till uttryck i det konkreta handlandet.

Ljunggren är mer utförlig i sin diskussion av programarbetet under Gösta Bagges tid som partiledare, vilket faller mellan epokerna Lindman och Hjalmarson i Hyléns framställning. Här är Ljunggren i sitt esse med en dramaturgi som hämtad ur en agentroman. Historien börjar med att några ivriga studenter besöker Gösta Bagge på sommaren 1940 och begär att partiet ska bedriva en mer "aktiv" socialpolitik. Bagges svar skruvar upp förväntningarna ytterligare: "Mina herrar, jag har själv aldrig egentligen tyckt om Högern!". Detta är början till den omorientering som Ljunggren daterar till 1946. Dessförinnan var Högern "motsträvig, karg och butter".

Partiets strategiska doktrin, som hade formulerats redan i en programkommentar 1937, var att sträva efter balans i samhällsutvecklingen. Man gav sig själva en passiv och defensiv uppgift att balansera vänstern. Pragmatism och anti-rationism var enligt Ljunggren centrala värden.

Hjalmarson

Jan Hylén gör sitt andra nedslag i partiets historia under Jarl Hjalmarsons tid som partiledare (ca 1945–55) och skildrar även han den ideologiska motsättningen under början av 40-talet. Partiledningen varnade för att statliga åtaganden skulle leda till framväxten av en "understödstagaranda". Samtidigt fanns det kritiker som hävdade att arbetslöshet utgjorde ett dåligt utnyttjande av samhällets tillgångar, i vissa fall motiverat med att man ville skapa en nationell samhörighetskänsla. I befolkningsfrågan drev man liknande konservativa argument.

Ljunggren delger läsarna bland annat ett citat där Gösta Bagge ansluter sig till den "aktiva" socialpolitiken: "I denna tid kan det ej undvikas att staten ingriper och kontrollerar".

I programkommentaren 1946 dyker det upp en formulering som antyder ett kontraktsteoretiskt, och därmed liberalt, synsätt: "Vi betrakta i detta avseende samhället som en medborgarnas gemensamma organisation för riskutjämning." Av detta ska man dock inte dra några långtgående slutsatser. Hylén påpekar att hela det socialpolitiska kapitlet är fullt av dubbla budskap och Ljunggren framhåller att programmet sammantaget utgör en seger för den ungdomsgeneration som tidigare uppuktade Gösta Bagge.

Skattefrågan kopplades under 50-talet ihop med socialpolitiken och skatterna utpekades som ett hot mot den enskildes möjligheter att bestämma över sin tillvaro: "Mot ett kanske i och för sig välmotiverat förslag om ökat statligt stöd till sociala ändamål måste vägas högerns bestämda uppfattning att de enskilda människorna skall få behålla och själva disponera över så stor del som möjligt av sin arbetsinkomst."

Två citat av Hjalmarson sammanfogas av Ljunggren till en kraftfull positionsbestämning: "Regeringen flyttar pengarna från medborgarnas vänstra till deras högra innerficka": Ett sådant välfärdssystem "tror jag inte på".

Hylén noterar att kritiken mot socialdemokraterna övergår från att vara effektivitetsbaserad, till att grunda sig på försvaret för friheten, vilket är Ljunggrens stora poäng: "ägardemokratin", som lanserades under 50-talet, var en högerns kontra-utopi. Tolkningarna går dock isär. Medan Hylén ser detta som en liberal ståndpunkt, betonar Ljunggren att ägardemokratin kombinerar liberala och konservativa ståndpunkter. En grund för detta påstående är att hävdandet av ägardemokratin innebar att Högern anslöt sig till uppfattningen att staten bör ta ansvar för medborgarnas välfärd under livscykelns väsentliga delar.

Under perioden förändras även synen på kristendomen. Religionen betraktas som ett normsystem snarare än som en självklar världsbild. Religionen ses som en privatsak, vilket innebär att ett individualistiskt perspektiv gör sig gällande. Även synen på jordbruket förändras från det kollektivistiska synsättet – jordbruket som livsform – till det individualistiska –

jordbruket som ett företag – dock utan att släppa alla restriktioner i handeln med omvärlden.

Bohman

Den sista "epoken" som skildras av Jan Hylén avser Gösta Bohman (ca 1975–85). Den liberala nytändningen under 70-talet liknar i mycket den kursomläggning som Jarl Hjalmarson personifierar under 50-talet. Snarare är det 60-talet som ligger vid sidan av utvecklingen, som ett defensivt årtionde där likheterna är fler med Lindman och Bagge än med Hjalmarson. Orsaken skulle, enligt både Hylén och Ljunggren, vara valförlusten 1960 som i sin tur ansågs bero på Hjalmarsons "kärva" linje.

60-talet faller mellan stolarna hos Hylén men behandlas utförligt hos Ljunggren. Exempel på den låga ideologiska profilen kan sökas i 60-talets programarbete där det talades om att anpassa marknaden till "att skapa en mekanism för att folks verkliga efterfrågan skall få göra sig gällande och att det ekonomiska systemet förser dem med vad de verkligen behöver". Det lilla ordet "verkliga" gör det möjligt även för våra dagars Vänsterparti att acceptera formuleringen.

En ung trio hävdade att det var "frapperande hur många gemensamma drag som återfinns i den ungt konservativa respektive socialistiska kritiken av det moderna produktionsamhället". En annan yngling hävdade att en blind ökning av produktivkrafterna skulle leda till att "vi så småningom stressas ihjäl under trycket av det alltmer ökade tillväxtraseriet".

60-talets samarbetslinje fick sitt slut när Gösta Bohman valdes till partiledare,

men ironiskt nog var det under Bohmans tid som framgångarna kunde inkasseras. Dels lyckades man bilda borgerliga regeringar, dels lyckades man förskjuta den ideologiska debatten till att i stor utsträckning handla om moderata frågor. Situationen när Bohman blev vald var emellertid inte helt okomplicerad eftersom man hade antagit det defensiva parti-programmet. Även här framhåller Ljunggren några ungdomars besök som början till en ideologisk förnyelse. Den här gången var det SAF som 1968 fick besök av herrarna Bildt, Wijkman och Emilsson, vilket ledde till näringslivets engagemang i den ideologiska debatten.

På alla de tre områden Hylén studerar 1975–85 dominerar ett individualistiskt synsätt. Uttrycket ”den nya individualismen” fångar den människosyn som uttrycks bland annat i religionsfrågorna. När det gäller jordbruket, hävdar Hylén att synen på ekonomin är individualistisk. Försvaret av böndernas intressen beskrivs som att man försvarar producent-sidan i en marknadsekonomi. I de sociala frågorna, slutligen, uppmärksammas distinktionen mellan välfärdsstat och välfärdssamhälle, men Hylén noterar att partiet i sitt program inte använde hela den analys som Staffan Burenstam Linder presenterat och publicerat på annat håll.

Hylén sammanfattar partiets utveckling under rubrikerna ”anpassning” och ”förändring”. I synen på den offentliga

sektorn har partiets linje förändrats framför allt som en följd av att man anpassat sig till en föränderlig omgivning. Trots detta hävdar Hylén att man på viktiga områden faktiskt förändrat sin politik oberoende av hur omvärlden sett ut.

Ljunggren värjer sig för att resonera utifrån konfliktlinjen konservativt – liberalt. Istället menar han att tre fraktioner har verkat inom partiet, liberalkonservativa, socialkonservativa och kulturkonservativa. Alla har fått sitt i de olika parti-programmen och alla dessa program kan beskrivas som en jämkning av idéerna om fri ekonomi och en politisk gemenskap, eller med andra ord ”kapitalism” och ”folkhem”.

Hos Hylén är det framför allt partiets syn på frihet och ansvar som ligger till grund för påståendet om ideologisk förändring. Friheten har fått central betydelse och termen ansvar har fått en annan innebörd än den hade vid seklets början när den var en del av en mer kollektivistisk ideologi. I en mening har partiet blivit mer liberalt, men man skulle också kunna säga att man övergått från att vara påverkade av en kontinental konservatism till att närma sig den anglosaxiska konservatismen. Påverkan från statsanhängare som Hegel och Boström har ersatts av påverkan från förespråkare av det civila samhället som Hayek och Hans Zetterberg.